

*С. М. ТОЛСТАЯ, СИНТАКСИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ
СЛАВЯНСКОГО СЛОВΟΣЛОЖЕНИЯ. ОЧЕРКИ.*

Москва: Индрик, 2023, 232.

Светлана М. Толстој једна је од најзначајнијих руских слависта, специјалиста у области словенске етнолингвистике, фолклористике, етнографије, дијалектологије, као и компаративне лексикологије и фонетике словенских језика. Заједно са Никитом И. Толстојем утемељила је Московску етнолингвистичку школу, чије је вођство преузела након његове смрти 1996. године. Од почетка деведесетих година XX века руководи једним од најзначајнијих пројеката ове научне школе – петотомним етнолингвистичким речником *Словенске старине* (1995–2012), који представља капитално дело словенске етнолингвистике. Поред тога, била је руководиоца и сарадник бројних колективних издања и научних пројеката Одељења за етнолингвистику и фолклор Института за славистику Руске академије наука, међу којима се издвајају едиција „Словенски и балкански фолклор”, зборници посвећени проучавању народне духовне културе Полесја, као и пројекти *Категорије језика народне културе* и *Време и простор: семантика и симболика*.

Књига *Синтаксичке основе словенских сложеница. Огледи* представља збирку студија посвећених руском и словенском слагању речи (творби сложеница), које су претходно објављиване у различитим публикацијама. Полазећи од схватања Е. Бенвениста, ауторка посматра сложенице не само као резултат творбених процеса, већ и као последицу синтаксичких трансформација, односно кондензације синтагми. У књизи се разматрају сложенице у савременом руском језику, њихова употреба у прасловенском и староруском језику и у језику фолклора. Дело је намењено стручњацима из области русистике и славистике, као и истраживачима историје језика и фолклора.

У овој књизи предлаже се типологија сложеница руског језика са становишта њихове унутрашње синтаксичке и семантичке организације. Ауторка анализира различите моделе односа међу компонентама сложеница, при чему посебну пажњу посвећује сложеницама насталим кондензацијом предикативних конструкција. Разматрају се субјекатски, објекатски, просторни, временски и други семантички односи, као и порекло сложеница из координираних и субординираних синтаксичких структура. Овакав приступ се примењује на сложенице чији је главни члан именица, придев или број.

Са истих теоријских полазишта разматрају се и прасловенске сложенице реконструисане у *Етимолошком речнику словенских језика*. Као и у

свим словенским језицима, у прасловенском највећи број сложеница чине именице, затим придеви, док су глаголске сложенице знатно ређе. Посебно се истиче велика структурна разноврсност именичких сложеница, која произилази из различитих типова и распореда основа од којих су оне грађене.

Књига се састоји од неколико целина: увода, шест поглавља, закључка и литературе.

У уводном делу описују се основна полазишта датог истраживања и износи скраћени преглед свих поглавља која се затим подробно разрађују и представљају читаоцу.

Прво поглавље „Сложенице у руском језику: унутрашња синтакса и семантика” започиње уводним напоменама и садржи четири потпоглавља: 1. Сложенице са глаголском рекцијом; 2. Сложенице са именичком рекцијом; 3. Сложенице са придевима и 4. Сложенице са бројевним компонентама. У овом поглављу посебна пажња је посвећена реконструкцији изворних синтаксичких образаца из којих су настале сложенице. Аутор показује да иста сложена реч може имати више могућих мотивационих основа, због чега је за њено тумачење потребно анализирати семантичке односе између компоненти. На основу поређења са другим сложеницама закључује се да се значење појединих компоненти може поуздано одредити тек у оквиру ширег система творбених и синтаксичких модела.

Друго поглавље „О проблему сложеница у прасловенском језику” садржи уводне напомене и четири потпоглавља: 1. Сложенице са глаголском рекцијом; 2. Сложенице са именичком рекцијом; 3. Сложенице са бројевима и 4. Сложенице са речцама, ономатопејом и експресивним компонентама; као и Индекс апелативних сложеница у *Етимолошком речнику словенских језика* (Т. 1–4) који садржи 585 речи. На крају поглавља ауторка истиче да реконструкција прасловенских сложеница омогућава проучавање система творбе речи у прасловенском језику и његових морфонолошких особина. Анализа сложеница показала је како су у старословенском језику преноше-ни грчки изрази, али и пружа могућност реконструкције одређених синтаксичких образаца прасловенског језика. Посебна вредност ових истраживања огледа се у могућности да се утврде изворне синтагме које су служиле као основа за настанак сложених речи.

Наредно, треће поглавље „Двокомпонентни антропоници у прасловенском језику” садржи уводне напомене, два потпоглавља: 1. Први члан сложенице: глаголске основе, именичке основе, придевске основе, заменице, бројеви, прилози, предлози, речце; 2. Други члан сложенице: глаголске основе, именичке основе, придевске основе; као и Индекс двокомпонентних антропонима у *Етимолошком речнику словенских језика* (Т. 1–4) и Ретроградни индекс. Ауторка закључује да двосложна лична имена (антропоници) реконструисана у *Етимолошком речнику словенских језика* не

обухватају целокупан фонд прасловенских имена овог типа, али пружају довољно јасну слику о основним моделима творбе личних имена у прасловенском језику. Њихова анализа омогућава увид у механизме слагања основа, као и у лексички и семантички састав елемената који су учествовали у ономастичкој номинацији. Истовремено, ова имена посредно осветљавају систем вредности прасловенског друштва, будући да се у њима често појављују појмови са израженом позитивном и аксиолошком обојеношћу, као што су: *драг, мио, пријатељ, гост, радост, мир, слава, светост, љубав и хвала*. Упоредна анализа антропонимијских система словенских језика показује да су Словени још пре прихватања хришћанских имена располагали развијеним и добро организованим системом личних имена. Прасловенска двосложна имена по својој структури и унутрашњој семантичкој организацији не разликују се суштински од сложеница општег лексичког фонда, нити од сличних антропонимских творевина у другим индоевропским језицима. Иако је у многим случајевима првобитно значење ових имена временом постало мање јасно или се у потпуности изгубило, у њима су сачувани трагови древних магијских и ритуалних функција. Та функција огледала се у изражавању добрих жеља, заштите носиоца имена или призивања пожељних особина и животних околности. Управо захваљући таквој симболичкој и културној вредности, ова најстарија, прехришћанска словенска имена задржала су своју стабилност и популарност у антропонимијским системима готово свих словенских народа.

Четврто поглавље „О етимологији имена *Владимир*” чине четири целине: 1. **Voldi-* – именица или глагол? 2. *-mir*: ‘рах’ или ‘mundus’? 3. *Володимиръ* или *Володимѣрь*? 4. Општа семантика имена. Ауторка закључује да порекло имена *Владимир* не треба проучавати изоловано, већ као део читавог система старословенских дводелних имена. Да би се правилно објаснило значење и настанак имена, неопходно је узети у обзир: грађу имена, начин на који се његови делови међусобно повезују, њихово значење, однос између компоненти, функцију и смисао имена као целине. Претходна тумачења имена *Владимир* углавном су се фокусирали на само име, а нису довољно узимала у обзир опште законитости које важе за сва старословенска сложена лична имена. Зато ауторка сматра да такве етимологије нису потпуно поуздане.

Пето поглавље књиге „Сложене номинације у језику олоњецких тужбалица”, након уводних запажања, подељено је на две целине: 1. Врсте сложених номинација (бинома) и њихов лексиколошки статус (1.1. Именичке сложене номинације; 1.2. Глаголске сложене номинације; 1.3. Придевске сложене номинације; 1.4. Друге сложене конструкције) и 2. Структура сложених номинација – бинома (2.1. Творба речи и морфонологија; 2.2. Морфологија и синтакса; 2.3. Семантика), као и Индекс сложених номинација (би-

нома) у делу „Тужбалице Северног краја” Е. В. Борисова. На крају поглавља ауторка истиче да сложене номинације (биноми) представљају значајан и посебан део језика фолклора. Њихови чланови не морају увек стајати један поред другог, могу бити раздвојени другим речима и због тога се њихово право значење често може разумети само из ширег контекста. Према мишљењу ауторке, ова област је још увек недовољно истражена и због тога она прилаже комплетан списак свих таквих сложених израза пронађених у северноруским тужбалицама, како би се омогућило њихово даље проучавање.

Последње, шесто поглавље „Синтагматска деривација у староруском језику и језику фолклора” подељено је на четири целине: 1. Конструкције са придевима и генитивом именице; 2. Присвојни и односни придеви; 3. Синтагматска деривација у руском језику и 4. Синтагматска деривација у језику олоњецких тужбалица. Ауторка истиче да се синтагматска деривација разликује од творбе речи по томе што њену основу не чини појединачна лексема, већ синтаксичка конструкција, односно синтагма или реченица. Резултат овог процеса могу бити придевске конструкције, конструкције са генитивом, сложенице и друге двочлане номинације. Притом, изведене јединице задржавају синтаксичку и семантичку структуру полазне синтагме, као и редослед њених компоненти. Синтагматској деривацији припадају и различити облици језичке компресије, попут скраћеница, редукција и универбизације. У свим овим случајевима полазна основа је синтаксичка конструкција, а резултат нова сложена лексичка јединица различите граматичке структуре и значења.

У закључном поглављу ауторка износи своја најважнија запажања. Истиче да су досадашња истраживања сложеница у словенским језицима често била тумачена као резултат страних, пре свега грчких или германских утицаја. Међутим, анализа прасловенске лексике показала је да је слагање речи било развијено већ у прасловенском језику и да представља органски део његове творбене структуре. Ауторка полази од синтаксичког приступа, према којем сложенице не настају простим спајањем независних речи, већ трансформацијом постојећих синтаксичких конструкција. У књизи се показује да се иза сложених речи и других сложених номинација налазе одређени синтаксички и семантички односи који се током деривације углавном задржавају. Сложенице настају из синтагми или чак читавих предикативних конструкција, при чему се њихова структура преображава према правилима творбе речи. Овакав процес ауторка назива синтагматском деривацијом. Анализа материјала из савременог руског језика, прасловенске лексике, фолклора и староруских споменика потврдила је да је слагање речи првенствено синтаксички мотивисан процес. Због тога се сложенице не могу адекватно објаснити само на морфолошком нивоу, већ их је потребно посма-

трати као резултат трансформације синтаксичких структура у нове лексичке јединице.

Посебан значај ове књиге огледа се у томе што ауторка доследно повезује творбу речи са синтаксом и семантиком, показујући да се сложенице не могу посматрати као изоловане морфолошке творевине, већ као резултат сложених процеса језичке концептуализације и синтаксичке трансформације. Таквим приступом Светлана Толстој не само да нуди нова тумачења појединих типова словенских сложеница, већ и отвара могућности за даља истраживања односа између лексике, синтаксе и културно-историјског контекста у коме су ове јединице настајале и функционисале.

Књига *Синтаксичке основе словенских сложеница. Огледи* представља важан допринос савременој славистици, историјској лингвистици и теорији творбе речи. Заснована на богатом језичком материјалу и дугогодишњем истраживачком искуству ауторке, она пружа целовит увид у механизме словенског слагања речи и истовремено потврђује значај синтаксичког приступа у проучавању сложених лексичких јединица. Стога ће ово дело бити од користи не само стручњацима за словенске језике, већ и онима који се баве питањима историје језика, лексикологије, ономастике и етнолингвистике.

Маја Крстић*

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за славистику
maja.krstic@ff.uns.ac.rs.

Дарја Војводић**

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за славистику
darja.vojvodic@ff.uns.ac.rs

* <https://orcid.org/0000-0003-2801-890X>

** <https://orcid.org/0000-0001-5321-5230>